

Шандор Ф.Ф., Мінькович І.М.

БАЛЬНЕОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ. ТУРИСТИЧНИЙ МАРШРУТ «МІНЕРАЛЬНІ ВОДИ ЗАКАРПАТТЯ» (УЖГОРОД-ПЛОСКЕ-ПОЛЯНА-ГОЛУБИНЕ- СВАЛЯВА-НЕЛПІНО-ШАЯН-ДРАГОВО-СОЙМИ-КЕЛЕЧИН)

У статті проаналізовано особливості бальнеологічного туризму, стан, проблеми та перспективи розвитку бальнеологічного туризму в Закарпатській області, розроблено маршрут бальнеологічного туризму та представлено основні родовища мінеральних вод на Закарпатті.

Ключові слова: бальнеологічний туризм, туристичний маршрут, мінеральні води, родовище, курорт.

Постановка проблеми. Сьогодні все більше людей прагнуть відпочивати не просто як туристи, а з користю для здоров'я. Відпочинок за кордоном значно подорожчав. Але той, хто звик відпочивати, цю звичку вже не полишить. У результаті виникає інтерес до вітчизняних бальнеологічних ресурсів, якими є мінеральні та термальні джерела. Поціновувачі відпочинку, наприклад, за кордоном, доступ до якого ускладнюється візовим режимом і високими цінами, відтепер залюбки користуватимуться унікальною європейською зоною Свалява – Поляна, де зосереджена чи не найбільша кількість різновидів мінеральної води.

Огляд публікацій. Проблеми розвитку туризму в Закарпатській області знаходяться в центрі уваги дослідників, але проблематика бальнеологічного туризму не знайшла необхідного рівня наукової зацікавленості. Обмежена кількість авторів присвятили дослідження цій проблематиці. К. Геренчук [2], О. Федунь [4] та Н. Фоменко [5] надають характеристику бальнеологічних ресурсів Закарпаття як основи подальшого розвитку відповідного виду туризму.

Тому метою статті є обґрунтування та презентація туристичних маршрутів, що є фактором залучення туристів у регіон та активізації туристичної діяльності в області.

Результати дослідження. Презентуємо всім поціновувачам рекреації туристичний продукт під назвою «Туристичний маршрут «Мінеральні води Закарпаття»». Сюди входить не тільки лікувальний туризм, а й пізнавальна програма про історико-культурні особливості, тобто туристи-відпочивальники дізнаються, хто відкрив води і їхні цілющі властивості, хто тут лікувався, чому графи Шенборни збудували на Закарпатті таку велику мережу купелів з використанням мінеральної води. Знаменита родина створила

кілька мінілікувальних осередків у Лумшорах (Перечинський район), сс. Занька і Поляна (Свалявський район), Синяку (Мукачівський район), Шаяні (Хустський район) тощо [1]. Крім того, туристичний шлях пропонуватиме нові послуги – велнес- і спапроцедури, що базуються на використанні місцевих ресурсів. Основна мета нового маршруту – привернути увагу як VIP-туристів, так і туристів середнього класу до закарпатських бальнеологічних ресурсів, які не поступаються ні за своєю якістю, ні за сервісом західноєвропейським аналогам. У туристичному маршруті «Мінеральні води Закарпаття», який подано нижче, міститься інформація про наявні мінеральні джерела Закарпатської області, які використовуються з лікувальною метою у місцевих санаторіях. У межах маршруту створені так звані велике, середнє і мале мінеральні кола, а також термальний туристичний маршрут. Під час відвідування цих маршрутів можна скуштувати різні види мінеральних вод, спробувати зовнішній лікувальний ефект мінеральних та термальних ванн, ознайомитися з бальнеологічними можливостями мінеральних вод Закарпаття.

Практичне використання маршруту полягає в ознайомленні з історією вод, дегустації води, бальнеологічному використанні (ванни, душ, лікування), участі у єдиному в Україні фестивалі мінеральних вод (село Поляна-Уклин Свалявського району).

Мінеральні води Закарпаття, що можуть використовуватись з лікувальною метою, представлені 62 основними родовищами, які були визначені на основі розвідувальних досліджень, проведених Берегівською геологічною експедицією, гідрогеологічними групами об'єднання "Закарпаткурорт", Українського НДІ курортології [2]. За даними першого Кадастру мінеральних вод України (1996) із 205 родовищ МВ, що освоєні в Україні, 39 (19%) знаходяться на території Закарпаття. Вивчення фізико-хімічного складу МВ виявило, що практично не існує "унікальних" вод. Усі води можуть бути розділені на певні класи та групи. За своїми вла-

© Шандор Федір Федорович, доктор філософських наук, професор ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Мінькович Інна Михайлівна, викладач ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

стивостями виділяються аналоги тих чи інших вод. Взагалі, на Україні переважають сульфатні, за ними хлоридні натрієві води, а в Закарпатті розташовані основні запаси вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих вод та гідрокарбонатних вод інших типів. У той же час сульфатні води – рідкісні для Закарпаття.

Типова приналежність Закарпатських МВ на сьогодні така: група гідрокарбонатних натрієвих представлена 6 типами – Дилижанський, Саїрме, Боржомі, Віші, Поляно-Квасівський, Криниця; хлоридно-гідрокарбонатних (гідрокарбонатно-хлоридних) натрієвих – 6: Малкінський, Джавський, Єсентуки-17, Бюкксек, Соймінський, Анкаван, Арзні; гідрокарбонатних, кальцієво-магнієво-натрієвих (нарзанів) – 4: Кукінський, Дарасун, Ласточкінський, Келечинський; хлоридних натрієвих – 9: Стара Руса, Гайдусобосло-Охінський, Наугейм, Тбіліський, Усть-Качка, Єреванський, Усольський, Вайракейський, Хадиженський.

Група сульфідних вод включає 2 типи – Кемері-Сергійський та Серноводський; миш'яковистих – 2 типи: Ля-Бурбуль та Синегірський. Є також 2 типи кремнієвих вод – Пірінейський-Кульдурський та Ужгородський. Таким чином, серед МВ Закарпаття – 11 вод міжнародних типів та 4 типи вод Закарпатського походження – Поляно-Квасівський, Соймінський, Келечинський, Ужгородський (всього представлено 32 типи МВ). Однак, пропонуючи такий принцип визначення типових вод, слід зазначити, що в міру подальшого вивчення та збільшення числа МВ, кількість характерних типів буде поступово збільшуватися. З'являтимуться нові найменування типів вод, спочатку національні, частина яких в подальшому може набути міжнародного значення.

Визначення типу МВ має першочергове значення при розробці методики їхнього лікувального використання, яка проводиться не окремо для кожної води, а для даного типу МВ [4].

УЖГОРОД

Ще в 1631 році в міську інвентарну книгу занесено запис про існування в Ужгороді мінеральних джерел. Кисла вода в Ужгороді згадується і в урбару Ужгородської Домінії в 1793 році. Вуглекислі залізисті води Ужгорода стають широко відомими і починають використовуватись не лише для пиття, а і в купелях.

На одному із численних джерел у центрі міста під Замковою горою на правому березі р.Малий Уж була збудована водолікарня (купелі) "Квасна вода". Будова водолікарні проіснувала до початку Другої світової війни. Нині на цьому місці розміщується аптека з продажу мінеральних вод "Жива вода", магазин "Мінеральні води". У цьому ж районі на одному з джерел ще з XIX сторіччя існував

бювет мінеральної води, яку широко використовувало населення міста. У 1960–1970 роки почався розлив ужгородських мінеральних вод із пробурених на цей час численних свердловин Ужгородського родовища мінеральних вод під назвою "Ужгородська" (св.№8-Уж), в 1990-х роках – "Радванка" (св.№5) [2]. Нині ужгородська мінеральна вода св.№ 29 розливається під назвою "Настуся".

Мінеральна вода "Настуся" може вживатися при хронічних ендогенних інтоксикаціях, що розвиваються внаслідок накопичення в організмі токсичних речовин незавершеного метаболізму при важких хронічних захворюваннях, в т.ч. шкіри, туберкульозі, анеміях, панкреатитах, нефропатіях, хронічних професійних отруєннях важкими металами та інших екзогенних інтоксикаціях; захворюваннях шлунка з різним рівнем кислотоутворення, при підвищеній кислотності – у стадії її компенсації, захворюваннях жовчо- та сечовивідних шляхів, зокрема ліпогенних діатезах; хворобах крові, що супроводжуються залізодефіцитними станами, особливо коли необхідне зменшення обсягів медикаментозного лікування.

ПЛОСКЕ

Вивчення хімічного складу і визнання лікувальних властивостей Плосківської мінеральної води йшло поряд із усіма іншими джерелами лужних вод місцевості навколо Сваляви (Пасіка, Поляна, Павлово, Плоске, Оленьово), які знаходились у володінні графів Шенборнів. Перше хімічне дослідження Плосківської мінеральної води у 1823 році провів мукачівський лікар Cserszky A. Вивчення її хімічного складу протягом багатьох років проводили відомий угорський фармацевт Molnar J. (1860) та голова державної хіміко-аналітичної станції угорської спілки фармацевтів Molnar N. (1911).

Вуглекисла холодна борна середньомінералізована гідрокарбонатна натрієва мінеральна вода Плосківська видобувається для розливу із свердловини № 59 (37-П) з глибини 150 м в долині р.Розтока (приток р.В.Пиня), що розташована на відстані 5 км від санаторію "Сонячне Закарпаття" в курортній місцевості Плоске [3]. Особливістю хімічного складу мінеральної води «Плосківська» в порівнянні з іншими гідрокарбонатними водами цього регіону Карпат – Поляна-Купіль, Поляна Квасова – є те, що вона за мінералізацією найбільш близька до всесвітньо відомої мінеральної води "Боржомі" (св. № 54) і може вважатись її найближчим аналогом.

Не випадково гідрокарбонатні натрієві, так звані лужні мінеральні води, завдяки їх універсальній дії є одними із найпопулярніших у світі.

Перш за все вони покращують процес травлення. Завдяки цим властивостям мінеральна вода Плосківська при захворюваннях шлунка, особливо з високим рівнем кислотності, супутніх застійних станах в жовчному міхурі та підшлунковій залозі. Може вживатися для зняття побічної дії ліків, що підвищують кислотність шлунку.

ПОЛЯНА

Прославлена своїми лікувальними властивостями Полянська квасна вода почала використовуватися не тільки для питного вживання, а й для ванн, коли на базі джерела Полянської мінеральної води у 1868 році в с.Поляна була заснована «Полянська купіль» з 40 помешканнями та 20 ванними кабінами. Із 1946 року на бальнеологічному курорті «Поляна» на базі колишньої «Полянської купелі» функціонує санаторій «Поляна» на 500 місць з використанням мінеральної води, отриманої уже зі свердловин, пробурених на Полянському родовищі мінеральних вод на обох берегах р.М.Пиня. В умовах санаторію «Поляна» мінеральна вода використовується для питного лікування, вуглекислих мінеральних ванн, кишкових промивань, інгаляцій та інших методів порожнинного введення.

У зв'язку з високим загальним вмістом гідрокарбонатів мінеральна вода Поляна-Купіль належить до засобів, які нейтралізують високу кислотність шлунка, так званих рідких антацидів. Наявність борної кислоти надає мінеральній воді певних бактерицидних властивостей. Завдяки універсальній дії мінеральна вода Поляна-Купіль призначається при широкому спектрі порушень – захворюваннях шлунку переважно з високим рівнем кислотності, супутніх рефлюкс-езофагітах, змінах функцій жовчного міхура, печінки та підшлункової залози, цукровому діабеті та інших порушеннях обміну речовин, ефективна при виразковій хворобі, асоційованій з гелікобактерною інфекцією, дисфункціях кишечника, сечокислих діатезах.

Вуглекисла холодна борна середньомінералізована гідрокарбонатна натрієва мінеральна вода Поляна Квасова розливається зі св. №7-РЗ та св. №10-Р, 13-Р Ново-Полянської ділянки Полянського родовища на території курорту з глибини 300м, що надійно захищає її від зовнішнього забруднення.

ГОЛУБИНЕ

Перші дослідження мінеральних вод в місцевості Луги на берегах р. Великої Пині від с.Солочина до с.Голубине (мінеральні води Лужанського родовища під теперішньою назвою «Лужанська») були проведені лікарем Березької жупи Sebeok A. у 1775 році.

Спочатку мінеральні води експортувалися як прекрасні «борвіз» (винні води) для розведен-

ня вина [5]. З 1872 року фармацевт Pall B. почав призначати з лікувальною метою мінеральну воду із Лікувального джерела «Margit», яке знаходилось у власності лікаря Л.Карловського і було названо так на честь Маргіти Карловської. На відстані 100-120 м у володінні графа Шенборна знаходилося друге джерело під назвою «Erzsebet» (вивчено у 1879 році викладачем хімії із Відня Kletsinsky V.).

Щодо мінеральної води «Luhí Erzsebet» (дослівний переклад Лужанська Ержибет) вказувалось, що вона «має специфічну дію при хворобах шлунка». Призначається хворим з кровохарканням, пороками серця та астматикам. В 1965 році на базі Лужанського родовища на курорті Луги почав функціонувати санаторій «Квітка полонини» на 200 місць, з 1980 року – санаторій «Кришталеве джерело» на 150 місць.

СВАЛЯВА

Назва Свалява пов'язана зі словом «сіль», у тому смислі, що тут знаходяться соляні мінеральні джерела (Я.Штернберг, 1991). Про Свалявське джерело мінеральної води вперше згадується у звіті Dolhai A. для короля Матяша у 1463 році. Подальша історія мінеральної води Свалява тісно пов'язана з періодом існування Мукачівсько-Чинадівської домонії, що входила до Березької жупи, яка у 1728 році перейшла у володіння династії Шенборнів на Закарпатті. У Неліпині графи Шенборни у 1800 році заснували перші купелі. Із середини XIX сторіччя почався розлив води у пляшки під назвою «Szolyvai» («Свалявська») з джерела на правому березі р.Латориці під горою з сірих пісковиків на розташованому поряд заводі розливу мінеральної води. Свалявська мінеральна вода (її називали «Королевою сечогінних і розчинюючих сечові солі лікувальних вод») експортується у Відень, Париж. Мінеральна вода Свалява та всі гідрокарбонатні натрієві, так звані лужні мінеральні води, використовуються, передусім, як засоби для поліпшення травлення, особливо при підвищеній кислотності шлунка. Другою важливою дією гідрокарбонатних вод як буферних розчинів є їх вплив на кисло-лужний стан організму при ожирінні, цукровому діабеті.

НЕЛІПИНО

Перші згадки про Неліпинські води відносяться до 1755 року, коли граф Шенборн, у володінні якого знаходились ці джерела, відправив до Відня на дослідження Сусківську і Неліпинську води. Найбільш показаними для лікування тут були захворювання шлунка, печінки при жировому переродженні та застої жовчі, легенів, сечового міхура, подагри, ревматизмі. Вода для питного лікування із джерела «Стефанія» використовувалася на місці й тільки ті, хто тут лікувалися, могли вивозити її додому. Мінеральна

вода «Поляна Неліпінська», як і «Лужанська», характеризується найбільшою питомою вагою у своєму складі гідрокарбонатів (96 - 100 мг/%). Мінеральна вода «Поляна Неліпінська» нейтралізує підвищену кислотність шлунка і знімає печію, тяжкість, здуття.

ШАЯН

Історія шаянських вод пов'язана з віковою історією Марамороша. В 1818 році на базі вуглекислих гідрокарбонатних залізистих мінеральних вод була заснована одна з найстаріших і відомих купалень Марамороської жупи «Замкова Купіль» у підніжжя Замкової гори (г.Варгедь, 991м) [3]. На базі Шаянського родовища вуглекислих мінеральних вод у 1952 році було відкрито санаторій «Шаян» на 150 місць. В умовах курорту для питного лікування, вуглекислих мінеральних ванн, промивань кишечника та іншого порожнинного введення використовуються гідрокарбонатні натрієві води свердловин №4, №242 біля підніжжя г.В.Шаян. Шаянське родовище вуглекислих мінеральних вод належить до гідрокарбонатних вод вулканічних порід. Мінеральна вода «Шаянська» не лише насичує організм цінними мікроелементами – кальцієм, магнієм, залізом, а й допомагає звільненню його від шлаків, токсинів та сечового піску. Олужнюючий та діуретичний ефекти води зумовлюють її використання при лікуванні захворювань сечовивідних шляхів.

ДРАГОВО

У 1945 році методи народного лікування в с.Драгово в живописній "Монастирській балці" біля потоку Монастир спостерігав А. Бабинєць (1963). Бетонні ванни, які заповнювали водою із джерел, збереглися біля Драгова до початку 60-х років XX століття. Розлив мінеральної води "Драгівська" існував в кінці XIX ст. Він відновився в 1945 році. Особливістю хімічного складу Драгівської мінеральної води св.№ 9М є збалансоване співвідношення (майже 1:1) гідрокарбонатів та хлоридів, вміст біологічно активних концентрацій йоду (1 мг/л) та бромиду (6 мг/л), що дуже рідко спостерігається серед мінеральних вод такої мінералізації.

Цінність цих вод полягає в тому, що завдяки своєму йонному складу оптимальному співвідношенню гідрокарбонатів і хлоридів – при питному використанні вони позитивно впливають на реакцію шлункового та кишкового соків, електролітний склад крові. Як хлориди, так і гідрокарбонати відіграють велику роль у збереженні сталості буферних систем крові.

СОЙМИ

Наприкінці XIX ст. поблизу поселення Міжгір'я (Волове) в с.Сойми приватні підпри-

ємці на джерелах мінеральних вод на лівому березі р.Репинки відкрили водолікарню, де відпускали вуглекислі ванни. Свого розквіту курорт Сойми набув у 1910-1914 рр., проте в період Першої світової війни він був повністю знищений. Санаторій «Верховина» на курорті «Сойми», розташованому в низькогір'ї на висоті 600 м, було відкрито у 1950 році на базі свердловин мінеральних вод, пробурених на лівому березі р.Ріки. Збереглося також одне з джерел мінеральної води Сойми. Розлив мінеральної води «Сойми» зі св.№4-Р 1999 році розпочало Українсько-Німецьке ТОВ «Сойми-ЛТД» на заводі розливу мінеральних вод на території курорту.

Сойминське родовище мінеральних вод – одне з найбільш високодебітних на Закарпатті. Його орієнтовний дебіт сягає 1500 м³/добу. Визначні лікувальні властивості мінеральної води «Сойми» зумовлені насамперед високим вмістом мінеральних солей, зокрема кальцію і магнію. Так, 1 л води містить стільки ж кальцію, як 2 склянки молока. Ще однією особливістю дії хлоридно-гідрокарбонатних вод як складних солевих розчинів є виразний вплив на гормональну систему шлунково-кишкового тракту – індукцію гормонів, що стимулюють утворення та виділення жовчі, панкреатичного секрету, активність ферментів шлунка, підшлункової залози, ендокринну функцію підшлункової залози, посилення окисних процесів в організмі.

КЕЛЕЧИН

Залізисті джерела Келечина наводяться Szabo S. у переліку 234 відомих мінеральних вод Закарпаття ще в 1876 році. Розлив мінеральної води «Келечинська» з використанням різних методів стабілізації заліза періодично проводився з 1987 року зі св. № 359 з глибини 110 м (Воловецький завод продтоварів, Міжгірський завод «Електрон») зараз відновлюється фірмою «Царська криниця». На даний час вона використовується для питного лікування в гематологічному реабілітаційному відділенні санаторію «Верховина» курорту Сойми. Келечинське родовище одне із найбільших на Україні родовищ залізистих мінеральних вод. У його складі 12 свердловин, 8 джерел із орієнтовним дебітом до 500 м³/добу. Усього на Закарпатті розташовано до 60 водопроводів залізистих мінеральних вод, зокрема залізистих наразів Келечинського типу.

Спорідненість вуглекисло-гідрокарбонатної буферної системи мінеральних вод типу наразів до буферних систем організму людини сприяє їхній тісній взаємодії, впливу на рН внутрішнього середовища – травних секретів, крові, сечі. Залізисті води є

найбільш цінними для питного використання як природні джерела заліза.

Враховуючи вищенаведені факти, у туристичному маршруті «Мінеральні води Закарпаття», міститься інформація про мінеральні

джерела, які використовуються не лише з лікувальною метою, а також в соціально-економічній сфері: туризм, дегустація, історія, культура споживання та атракції, бальнеологічне використання (ванни, душ, лікування).

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаран І. Закарпаття: географія краси / І.Гаран // Українська культура. – 2007. – 46 с.
2. Геренчук К.І. Природа Закарпатської області. Мінеральні води / К.І.Геренчук. – Ужгород: – 2003. – 134 с.
3. Курортно-рекреаційні зони Закарпаття. Довідник 2000. НПО «Реабілітація». – Ужгород, 2000. – 235 с.
4. Федунь О. Цілющі скарби // Зелені Карпати. – 1996. – № 1–2. – С. 34–36.
5. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н.В.Фоменко.– Ів-Фр.: 2001.– 324 с.

REFERENCES

1. Haran, I. (2007) Zakarpattya: geografiya krası [Transcarpathia: Geography beauty], Ukrainian culture. [in Ukrainian]
2. Herenchuk, K.I. (2003) Priroda Zakarpatskoy oblastı. Mİneralnı vodi [Nature Transcarpathian region. Mineral water] Uzhgorod, Resort-recreational areas of Transcarpathia. Reference NGO "Rehabilitation". Uzhgorod. [in Ukrainian]
3. Kurortno-rekreatsiynı zoni Zakarpattya. Dovİdnik (2000). NPO «Reabİltatsİya» [Resort-recreational areas of Transcarpathia]. Uzhgorod [in Ukrainian]
4. Fedun, A. (1996) Tsilyuschi skarbi [Healing Treasures]. Green Carpathians, No. 1-2, pp. 34-36 [in Ukrainian]
5. Fomenko, N.V. (2001) Rekreatsiyni resursi ta kurortologiya [Recreational Resources and Health Resort]. Ivano-Frankivsk, p. 324 [in Ukrainian]